

AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG VÉDELMEBEN

Változó társadalom – változó műemlékvédelem?

A Magyar Tudományos Akadémia által az 1840-es évek közepétől többször szorgalmazott műemléki hatóság létrehozásának első lépéseként 140 évvel ezelőtt, 1872. április 4-én vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelettel született meg az első hazai műemlékvédelmi intézmény, a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága, törvényi szabályozás híján az elnevezésében is hangsúlyozott ideiglenes jelleggel. Neve a műemlékek fenntartásáról rendelkező törvény 1881. évi elfogadását követően Műemlékek Országos Bizottságára változott, ezen a néven működött 1949 végén történt megszüntetéséig. A műemlékügy több évi hanyattatását követően 1957-ben jött létre az Országos Műemléki Felügyelőség, amely fokozatosan a tudományos vizsgálatok, építészeti tervezés, szakhatósági munka („műemlék-felügyelet”), kivitelezés, szakrestaurálás komplex szervezetévé épült ki. A rendszerváltást követően a felügyelőség 1992-ben már műemléki hatóságként, de komplexitása nem kis részét elvesztve – több feladatát társintézményekbe szervezték ki – Országos Műemlékvédelmi Hivatallá alakult át, 2001-ben pedig egy sor más tevékenység (régészet, műtárgyvédelem) felügyelete, továbbá különböző kulturális nyilvántartások (film, sajtó, színház), valamint a Nemzeti Kegyeleti Bizottság betagozódásával Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lett belőle.¹

Az intézményes műemlékvédelem 140 éves története – minden más hosszú életű intézményéhez és tevékenységéhez hasonlóan – felfelé ívelő korszakok és krízisek váltakozásából áll össze. Az első komoly válság 1919 után következett be, amikor az ország területének kétharmadával elveszett az

addigi munka alapját képező középkori műemlék-állomány zöme is, ami ráadásul egybeesett a Tanácsköztársaság utáni vizsgálatok kontraszelekción személyi következményeivel. A kilábalásra 1934-ig kellett várni, amikor a bizottság elnökévé kinevezett Gerevich Tibor szakhivatallá szervezte azt át, felkészült fiatal szakemberekre alapozva az újragondolt feladatok ellátását. Az újabb krízist, másfél évtized múlva, a bizottság 1949. évi megszüntetése, majd a tevékenység kísérletezgető ide-oda csatolása jelentette – közben 1952-ben a kulturális tárca helyett az építészetéhez került át a műemlékvédelem felügyelete. A kilábalás ekkor jóval hamarabb bekövetkezett, az Országos Műemléki Felügyelőség 1957. évi megalakításával. Ennek személyi bázisát a harmincas évek szervezőmunkája során indult szakemberek és az 1950-es évek generációjának lelkes fiataljai alkották.

Az 1980-as évtizedre már elveszett a lendület, stilárisan egyhangúbbá vált a produkció, ezt azonban még sok szempontból képes volt ellensúlyozni a fejlődő tudományos részleg munkájának eredményessége. Az érzékeny megfigyelő – a művészettörténész Marosi Ernő – azonban már 1990-ben érzékelte az előző évtized problémáit, az építészet egyre erősebb dominanciájához kapcsolódó, paradoxnak ható tényt, hogy a tudományos szempontok a kutatási sikerek ellenére is háttérbe szorultak a helyreállítások tervezése és kivitelezése folyamatában.² A politikai változásokat is figyelembe vevő proféciai – több mint húsz év távlatából – megdöbbenő előrelátásról tettek tanúságot. Ami azonban 1990-ben legalább még a válaszutak lehetőségét ígérte, mára egyetlen múltbeli folyamat kedvezőtlen folyamánnyaként áll előttünk: a magyar műemlékvédelem történetének harmadik, eddig leghosszabb válságát éli. A szervezettel és a jogszabályokkal való folyamatos kísérletezgetés során előbb egyeduralkodóvá vált a hatósági munka, a tevékenységet is elszegényítően kiszervezésre került, és ezáltal végképp ellenőrizhetetlenné vált az építészeti tervezési tevékenység,

majd 2011-től egy váratlan huszárvágással leválasztották a központi hivataltól, és a megyei kormányhivatalokban atomizálták a műemlék-felügyeleti tevékenységet is.

A már a magyarországi műemlékügy születésénél bábkodó és a későbbi műemléki tevékenységhez is mindig több szállal kötődő Akadémiának mai érintettsége nem merül ki Marosi Ernő akadémikus rendszeres állásfoglalásaiban.³ Érzékelve a jelenlegi válságos helyzetet, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia – egyfajta segítségként – 2011 márciusában nemzetközi konferenciát szervezett az MTA Művészettörténeti Bizottságának és az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának szakmai segítségével *Az épített örökség védelmében. Változó társadalom – változó műemlékvédelem?* címmel. A konferencia előadásaiból összeállított kötet példás gyorsasággal, még az év végén, az MTA anyagi támogatásával meg is jelent. A külföldi előadók meghívására a brit, az osztrák, a francia és a norvég kulturális intézetek segítségével kerülhetett sor. A program szervezésében oroszlanrészt vállalt a kötetet is szerkesztő Ferch Magda.

A konferencia alapvető célja a jelen helyzet felvázolása volt, bemutatva a műemlékek és az annál szélesebb körű épített örökség fenntartásának problémáit, a műemlékvédelem erőfeszítéseit, tevékenységének különböző oldalait, az építészethez, a gazdasági élethez fűződő viszonyát. Hangsúlyos szerepet kaptak az esetleg felhasználható, sikeres nyugat-európai történéseket ismertető vagy éppen a szomszédos államok magyar vonatkozású emlékeinek gyakran hanyatott sorsát elemző külföldi vendégek.

Az előadók esetenként közelebbre vagy távolabbra visszatekintve kitértek a mai helyzet előzményeire is. A helyzetértékelés nem lett volna teljes a műemlékvédelem elvi alapjainak jelzése nélkül sem. A nem kizárólag magyarországi problémák nem kis része abból is adódik, hogy egyre kevésbé lehet beszélni a műemlékvédő tevékenység elveit illetően meglévő társadalmi és tudományos konszenzusról.

Ehhez kapcsolódik *Műemlékvédelem a változó világban* című eszmetörténeti esszéjében – a nemzetközi műemlékvédelmi szervezet, az ICOMOS 1965. évi alapításától vázolt folyamatokba ágyazottan – az osztrák Wilfried Lipp művészet-történész, a konferencia idején az ICOMOS egyik alelnöke, a műemlékvédelem filozófiájának alighanem legnagyobb mai teoretikusa. A hazai tapasztalatoknak is megfelelően a műemlékek anyagi valójukban történő megőrzése helyett igen erős a hangsúlyeltolódás a látvány irányában, alapvető cél a tömegigény kiszolgálása. Lipp rámutat arra, hogy a globalizálódó világ vezérelvei, a kezdeményezés, az ideiglenesség, a változás a műemlékvédelem konzervatív – mert megőrző, konzerváló! – szemléletmódjával ellentétben állnak, de a megőrzés elvét a műemlékvédelem soha nem adhatja fel, hiszen akkor nem nevezhetné magát többé műemlékvédelemnek.

A művészettörténet-tudomány műemlékekkel kapcsolatos mai szemléletmódját alapvetően a 20. századi műemlékvédelem programadói, például a német Georg Dehio (1850–1932) és az osztrák Alois Riegl (1858–1905) gondolatai határozzák meg már jó száz éve. A magyar műemlékvédelem egyre kiterjedtebb válságának egyik forrása az az egyre világosabban körvonalazódó eltérés, amely a tudományos kontrollt megkerülhetetlennek tartó Dehio megfogalmazta „konzerválni, nem restaurálni” művészettörténeti követelménye és a sorra hiteltelenné bizonyuló, megépített rekonstrukciók igénye között feszül (messze nem kizárólag csak Magyarországon). A művészettörténeti kérdésfeltevések alapját az jelenti, hogy a műemlékállomány a művészettörténet, az építészettörténet tudományának nélkülözhetetlen forrásbázisa, amelynek időről időre történő újraértékelése a tudomány alapvető joga és kötelessége. Ha azonban nem biztosított az emlékek fennmaradása, az újraértékelés, a változó elképzelések közötti választás lehetősége vesz el örökre a jövő kutatói generációi, az elgondolkodás, az átélés lehetősége pedig a nagyközönség számára. Nem csupán a karbantartás, a hely-

reállítási hiányából fakadó lassú pusztulás fenyegeti a műemlékeket, hanem a túlzó, sokszor tudománytalan rekonstrukciókat hajszoló, történelmietlen politikai reprezentáció és az egyedül a befektetés gyors megtérülését szem előtt tartó turisztika radikális beavatkozásai is.

Az egész konferenciaprogram szervezésében is fontos szerepet játszó Marosi Ernő az épített örökség újabb keletű terminológiája helyett a hagyományos műemlékvédelem kifejezést használta vitaindító előadásában (kivéve a címet: *Kinek az öröksége?*), amelyben a műemlékek védelmének lassan két évszázados – de az újkorban már sokkal régebben kialakult művészetfogalom egyetemességén, az interpretáció közösségén alapuló – hagyományos koncepciójának mai érvényességét vizsgálta. A műemlék mint „művészeti emlék” megköveteli a művészeti nyelv „olvasásában”, az interpretációban jártas közönség meglétét – a jelen konfliktusai éppen azt mutatják, hogy ennek az értő közönségnek a társadalmi súlya nem mindig elegendő az emlékek kellő védelmének biztosításához, a műemlékekkel való bánásmód „illemszabályainak” egy „neveletlen” korban való betartatásához. A kezelés alapja nem lehet más, mint a minden művészeti alkotást meghatározó minőség – a történetileg ránk hagyományozódott emlék továbbadásához szükséges új, a mai használatot elősegítő hozzátételek megítélésének sem lehet más az alapja, mint azok színvonala. A címben feltett kérdést a szerző több szempontból járja körül. Így a művészet egyetemességén alapuló „világművészet” elképzelésre adott műemléki válaszként vizsgálja a világörökség kategóriáját, utalva arra a veszélyre is, amely annak „szuperműemlékek” együtteseként való felfogásából, a figyelem és a pénzügyi eszközök esetleg aránytalan elosztásából következhet. Marosi, felemlítve a vallásos kultuszokat felváltó emlékkultusz Riegl-től eredő tézisét, elemzi a vallási kultuszok épületei hordozta közösségi identitás történeti változásait. A feltett kérdés szempontjából azonban nem megkerül-

LYONBAN MINT NYITOTT KÖNYVBEN OLVASHATÓ A VÁROS
KÉTEZER ÉVES ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE.

Ennek a háznak a homlokzatán is megfigyelhetők a 13., a 16. és a 19. század stílusjegyei. Mindegyik fontos, mindegyiket megtartották (Fotó: Didier Repellin)

hető kérdéskör a nemzetek és nemzetállamok közötti viták problémája, amelyek során például a közép-európai új nemzetállamok „örökségpolitikája” elősegítheti a műemlékek fizikai fenntartását. A változások azonban kihatnak a magyar művészettörténet-írás alakulására is: a korábban egyetlen – akár a kialakuló műemléki szervezet analógiájaként – központosított egységként felfogott történeti Magyarország az utóbbi időkben művészetföldrajzi régiók hálózataként kezd körvonalazódni,⁴ segítve a Kárpát-medence mai nemzetállamainak szaktudományos együttműködését. Pozitív fejlemény, hogy a helyhez kötött kulturális örökség történetileg változó etnikai és politikai földrajzi helyzetéből adódó vitás kérdések megoldására alkalmas eszközként jelent meg néhány éve (2005) a Faróban megfogalmazott, jelenleg Magyarországon a parlamenti elfogadás küszöbén álló, Európa tanácsi keretegyezmény⁵ örökségközösség fogalma.⁶

Az elvi és gyakorlati problémákat a tudomány szemzőgéből vizsgálta Somorjay Sélysette művészettörténész, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tudományos részlegének vezetője. Előadásának címe – *Műemlékvédelem zsákutcában* – határozott állásfoglalás a terminológia kérdésében, egyben pedig világosan utal a Marosi Ernő által felvázolt, fentebb már említett választak közti választások kudarcaira. Az írás a másfél évszázados folyamatok rövid vázlatával indul, hivatkozva Marosi 1990-es írására is, majd a műemléki kutató szempontjából boncolgatja a mai helyzetet és az ehhez vezető utat – láttelele a problémák belső, hivatali természetének részletesebb ismeretéből adódó példákkal nyújt betekintést a vitás helyzetekbe.⁷ Képekkel is illusztrált esettanulmányai között ott sorakozik az esztergomi Vármúzeum túldimenzionált fejlesztési projektje és a nyírbátori várkastély épülettorzóját neoreneszánsz palotává kiépítő pályázat. Az eszterházi kastély kutatása által napvilágra hozott, élénk hatású, meggyőző rokokó színezést a nagyközönségre és a helyi lakosságra hivatkozva nem volt haj-

landó vállalni az építetű Műemlékek Állami Gondnoksága, helyette egy valamikor ideiglenes megoldásként felhordott, az előkerűlt apró nyomok alapján egészében nem is meghatározható homlokzatfestés steril hatású utánérzése került a falakra. A korábbi idűszak mintaszerű helyreállításai is megkérűdűjelezűdhetnek, például a Pécs melletti Málomban a töredékes Árpád-kori falképeket úgy állítják újra helyre, hogy elpusztult részeiket mintegy eredetiként festik fel, miközben a magyarországi Árpád-kor egyik legfontosabb emlékcsoportja, a székesfehérvári királyi prépostsági templom eurűpai színvonalú és jelentűségű kűfaragványai múzeumi bemutatásának ellehetetlenűlése/ellehetetlenítűse néhány szakemberen kívűl nem foglalkoztat senkit.

Problémás esetek sora – végűl legalább egy sikeres példa is – alkotja a művészettűrtűnet kolozsvári professzorának, Kovács Andrásnak, a MTA külsű tagjának *Kastélyrekonstrukciűk Erdélyben* címmel közreadott helyzetképét. Az I. világháborű óta eltelt közel évszázadnyi idűszakban valójában egyetlen olyan korszak sem található – beleértve a jelent is –, amelyben a gazdasági és társadalmi létalapjukat veszített kastélyok, a politika segítségével, tűrtűneti és művészeti értékűknek megfelelű mértékű gazdasági és méltò színvonalú építészeti figyelmet kaptak volna. A példák egy része jól mutatja, hogy a kettű nem választhatò el egymástòl: a gondos tudományos elemzésekre támaszkodò, értò tervezű nélkül a helyreállításra fordított pénz igen komoly rombolásra képes.

Az erdélyi templomok műemlékvédelmérűl beszámolò Mihály Ferenc restaurátor a problémákkal naponta szembesűlű „terepmunkás”, egyike annak a néhány elkötelezett szakembernek, akiknek két évtizedes munkája nyomán vakolat alòl feltárt középkori falképek és az ismeretlenségbűl kiemelt, újkori templomi faberendezések gazdag egyűttűsével gazdagodott a Kárpát-medence keleti, északkeleti része,⁸ egyben csak a 19. század végének falképfeltárásaihoz mérhető új ismeretanyaggal a művészettűrtűnet-tudomány.

A restaurátorközösségnek, amelynek Mihály Ferenc is tagja, vezérelve a konzerválás, vagyis az emlékeknek a feltárási állapotukban történő állagbiztosítása a hosszú távú megőrzés érdekében, egyben a restaurálási költségeket feleslegesen növelő kiegészítő értelmezések, retusok, belefestések kerülése. Írásában ezt a szemléletmódot az épület-helyreállítások egészére kiterjeszti: a rendelkezésre álló közpénzek igen korlátozott volta akkor hasznosulna legjobban, ha a műemlékgondozás vezérelve a folyamatos karbantartás, illetve a helyreállító beavatkozásoknak a feltétlen szükségesre történő minimalizálása lenne. A gyakran ismeretlen emléktanyag gazdagsága és a rendelkezésre álló anyagi források szükségessége azonban még ezzel a szemlélettel sem teszi lehetővé az épített örökség egészének helyreállítását, ezért alapvető feladat a jóval olcsóbb felmérés, dokumentálás felgyorsítása; ennek a romániai műemlékvédelem éppen úgy nyertese lenne, mint a magyarországi tudomány. Elismerésre méltó, ahogy a feladatot, néhány jellemző példával megvilágítva, függetleníteni javasolja az egyes műemlékek nemzetiségi kötődésétől – itt valójában a Farói Egyezmény már említett *örökségközösség* fogalmával találkozunk a gyakorlatban.

A gazdasági kérdésekre is figyelő restaurátor javaslataiban ott munkál a pénzügyi lehetőségekhez való alkalmazkodás reális megközelítése. A kötet szövegeiben és képanyagában is ott sorakoznak annak példái, hogy a feleslegesen elvert pályázati vagy kormányzati pénzek Magyarországon éppúgy, mint Romániában, komoly, a műemlékek eredeti állagát érintő pusztításra képesek. Értelmes módon felhasználva a sosem elegendő pénz is sokkal több helyszínre, több épület helyreállítására lenne elegendő. A műemlékvédelmet érintő gazdasági kérdések azonban korántsem merülnek ki ebben a döntéshozók számára sajnos egyáltalán nem nyilvánvaló gondolatban. Tamási Judit⁹ régész, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke *A kulturális örökség társadalmi és gazdasági haszna* című előadásában azokat

a nemzetközi – angol, francia, norvég – adatokat sorolta, amelyek a kulturális örökség megőrzése érdekében befektetett összegek gazdasági fejlődést és munkahelyteremtést generáló, ráadásul hosszú távon is fennmaradó, kedvező hatását mutatják. Hasonló magyarországi vizsgálatokra egyelőre mód sincs, mivel a műemlékekre fordított források a költségvetésben nem jelennek meg külön tételként, kimutathatatlanul beleolvadnak az építésügy adataiba. Nagyon fontos az is, hogy a gazdasági haszon mellett a társadalmi haszon is jelentős – az európai összetartozás-érzés erősítésével, a közösségek kiterjedt dialógusával kapcsolatban itt újra előkerül a Farói Egyezmény és az örökségközösség. Írása második részében Tamási Judit vázlatosan ismerteti hivatalának egy a külföldi tapasztalatokra is támaszkodó, örökségalapú fejlesztési programra tett javaslatát.¹⁰ Közben rámutat arra is, hogy ha itthon nem is, de Franciaországban és Norvégiában már ismertek azok az adatok, amelyek a gazdasági problémák idején az örökségvédelemre fordított többletforrások pozitív válságkezelő hatását igazolják: az örökségi beruházások, fajlagosan nagy munkaerőigényük miatt nagyobb infrastrukturális befektetések nélkül képesek népesebb szakembergárdát foglalkoztatni. Ez utóbbi kérdés egy egész előadásnak is témája volt, a Magyarországon már nem először szereplő Terje Nypan szociológus a norvég tapasztalatokat mutatta be részletesebben.

A műemlékekkel foglalkozó hazai konferenciáknak ritkán vendégei gazdasági szakemberek, ha esetleg mégis, leginkább egy-egy terv vagy program beruházói szokták elmondani elképzeléseiket, többnyire az azok megvalósítását korlátozó vagy nehezítő műemlékvédelem vagy régészet szigorát kifogásolva. A konferencia szervezői most túl akartak lépni ezen az egyáltalán nem természetes korláton, és meghívták előadónak Csaba László közgazdász akadémikust. Az *épített örökség védelme és a gazdasági stratégia* című írása saját meghatározása szerint egy esszé, amely az

örökségvédelem szakmai köreihez és a szélesebb közvéleményhez kíván szólni egy nagy ívű áttekintéssel, a részletes adatsorok és dokumentálás elhagyásával. Ebből következően valóban közérthető, kifejezetten érdekes a szöveg, amely szerzőjének a műemlékvédelem szakterületén való olvasottságát is jól mutatja. Az írás alaptézise igazi zene a műemlékvédők fülének: „bár korántsem szükségszerű, de létre lehet hozni azt a gazdasági közeget, amelyben a távlatos kormányzati és nemzetstratégia, az önkormányzatok tervei, a civil szféra aktivitása és az üzleti élet együtt nemcsak önfenntartóvá, hanem a foglalkoztatás és a jövedelemtermelés tartósan fontos terepévé teheti az ország területén ma még meglévő, Európában sok tekintetben egyedülálló épített örökséget – méghozzá évtizedes távon és környezetiileg is fönnttartható módon.” Ehhez az szükséges, „hogy fokozatosan és folyamatosan létrejöjjön a hosszú távú és egybehangolt megközelítés, az építészeti és a gazdasági szempontok harmóniája”. Bár a 2011 telének végén elhangzott előadás szerint is „sok esetben már az utolsó pillanatban vagyunk”, a megvalósulás esélyei sajnos a látlelet és a feladat meghatározása óta is egyre romlanak. Az akkor vázlatosan értékelt kormányzati programok nem hozták meg a remélt eredményeket, a gazdaság mutatói azóta javulás helyett jócskán romlottak. Ha akkor úgy látszott, hogy „a felsorolt tervekből [...] még mindig nem látható távlatos kibontakozási stratégia, amelyben az épített örökség védelme szélesebb gazdasági program keretében lenne megalapozható”, ez egy évvel később még inkább igaz. Csaba László szerint az állami döntésekben a lobbierdekek mellett a leggyakoribb hivatkozási alapként megnyilvánuló költség-hatékonyság azt jelenti, hogy „a politikai osztály legalább egy évtizede beteges izgulékonyságban szenved”, vagyis „a döntésekben a rövid távú szempontok uralkodnak”, ez kedvezőtlen egy olyan távlatos terület számára, mint az épített örökség védelme. Hozzátehetjük, hogy már a távlat

nélküli tűzoltás szempontjából is: a „beteges izgulékony-ság” következtében a magyar örökségvédelem területén a munka és a munkaidő beosztása már egy hétre előre sem tervezhető. A jelentős forráskivonás és létszámcsökkentések következtében például a Csaba László által joggal hiányolt, pontos ingatlankataszterek, ezen belül a védelem tárgyaira vonatkozó, naprakész számítógépes nyilvántartások – ezekből lennének kiolvashatók a „mi mennyi” jogos kérdésére adott válaszok – továbbra sem állnak rendelkezésre. Leállt például a szakemberek és a laikusok tájékozódását egyaránt szolgáló műemlékjegyzékek kiadása,¹¹ a létszámcsökkenések következtében erősen lelassult a még hiányzó megyei kéziratok összeállítása is.

Csaba Lászlónak a feladat megoldhatóságát feltételező optimizmusa azért nem teljesen légből kapott. Ő maga is utal rá, hogy a konferencián bemutatott külföldi tapasztalatok igazolják, hogy „nemcsak az álmodozások világában” lehetséges a siker. Didier Repellin, a franciaországi Lyon főépítésze, műemlékvédelmi főfelügyelő – a két feladat ilyesfajta összekapcsolása nálunk nem csupán az államigazgatási összeférhetetlenség okán elképzelhetetlen – városát egy kétezer éves, nyitott könyvhöz hasonlította. Ebben jól olvasható az egyre újabb centrumok köré szerveződő település építészete, urbanisztikája és városvezetése, amelynek társadalmi kötődését az építészeti örökség mindig takarékos kezelése és továbbhagyományozása jelentette – ennek a történeti folyamatnak és szemléletnek a különleges voltát ismerték el a világörökségi címmel. Anthony D. F. Streeten, az English Heritage regionális igazgatója az angliai műemlékvédelem elegáns és meggyőző eszközeként mutatta be az „örökség-kör” igen kifejező folyamatábráját. Ez különösen a helyi döntések, a közös célokért vállalt erőfeszítések összehangolásának szintjén jelent segítséget: a történeti környezet megértéséből következik a felismerés, hogy az érték; a pozitív értékelés ma-

gával hozza a megóvás óhaját; a megóvás folyamata segít az örökség élvezetében; az élvezetből pedig következik a mélyebb megértés igénye. Ebben az írásban is megjelenik a történeti környezet megőrzését célzó befektetések hosszú távú gazdasági tevékenységet generáló hatása, és feltűnik a nemzeti szervezeteknek, a helyi hatóságoknak, a magántulajdonosoknak és az önkéntes szektornak Csaba László által hazánkban valójában még csak vágyként körvonala-zott, a kiúthoz nélkülözhetetlen együttműködése. Bertrand Chevalier, a francia Troyes urbanisztikáért felelős alpolgármestere helyzetképe alapján a helyi hatóságok örökségvédelmi szempontból egyébként sikeres, hosszú távú támogatási programja sem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a város értékes történeti magja képes legyen megtartani az azt használni képes és akaró lakosságot. Javulás akkor következett be, amikor a folyamatban szerepet vállalt az állam is, továbbá a városkép külsődleges megóvása kiegészült a lakáspolitikai tervezéssel és a lakóépületekben az igényeknek megfelelő lakásokat biztosító belső felújítással. A város az állam szakmai intézményeivel együttműködve végzi a védett területen folyó munkálatokat, és közösen vigyáznak arra, hogy ne épülhessen ott a környezetbe nem illő épület.

Egy a környezetébe nagyon nem illő, budapesti épület tervének konkrét problémája ott munkált az egész konferencia hátterében. A tervezett belvárosi beruházásnak a magyarországi média és a budapesti közvélemény – a tetejére elgondolt „buborék” nyomán – a Bécsi utcai „Zeppelin-projekt” gúnynevet adta. Az előbb öt, majd három ház lebontásával összevonhatónak gondolt, nagyméretű telken egyetlen hatalmas, jóval a történeti környezet fölé magasodó épület megálmodó, angol sztárepítész vázlataira alapozó beruházás egy a kerületi önkormányzattól erősen támogatott befektetői kör erőfeszítései eredményeként 2010 őszére már a megvalósulás küszöbére jutott. Megtörtént az egyik épület – a főváros első, az eredeti térképezés és díszítés jelentős részét

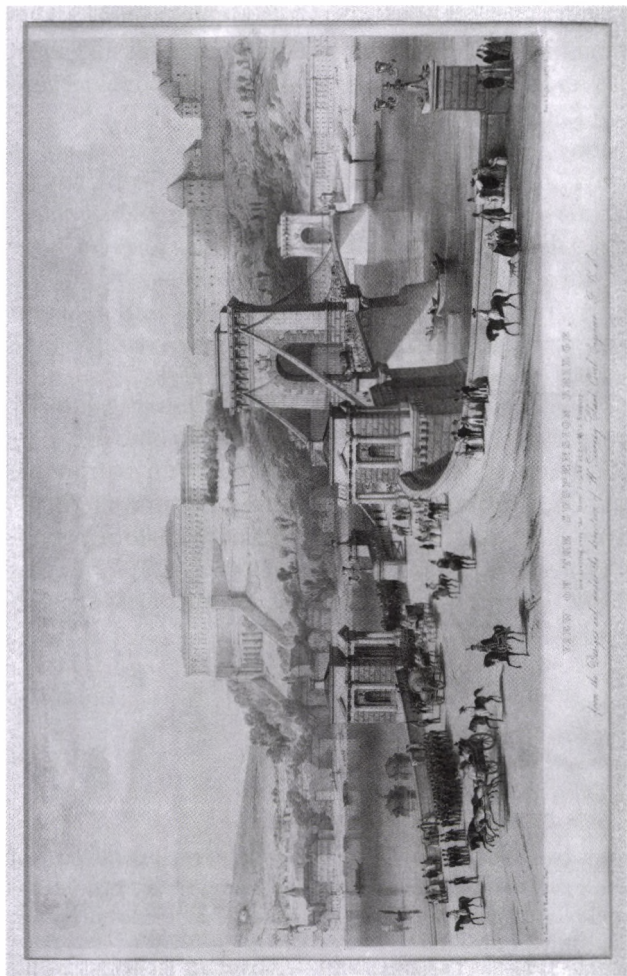
máig megőrző nagyáruháza – helyi védettségének puccs-szerű feloldása, és a központi tervtanács is a terv mellett foglalt állást. Mivel a tervezett épület a budapesti világörökség helyszín látképebe kedvezőtlen módon jelent volna meg, és erősen rombolta volna a védett történeti városszövetet, a folyamatok jogi szabálytalanságaira is hivatkozó Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elutasító döntést hozott. Ugyanakkor a projekt méretei és városképet romboló hatása ellen többször és több módon is protestált a civil szféra, valamint igen nagy volt az építészszakma ritka egységben kifejezett felháborodása Gulyás Zoltán emblemikus Chemolimplex-székházának tervezett bontása és a központi tervtanács ehhez nyújtott támogatása miatt. A projekt és/vagy hasonló jellegű – nemcsak budapesti, vagy akár csak magyarországi – társai ellen több előadó is szót emelt a konferencián, így Ertsey Attila építész, a Magyar Építészakadémia elnöke, és Schneller István építész, Budapest volt főépítésze, valamint riportfilm-bejátszással is hangsúlyozottan szerepelt a téma az épített örökség védelméről a konferenciához kapcsolódóan rendezett, Oskó Judit építész, televíziós szerkesztő-riporter által vezetett vitában is. A lejegyzett vita alkotja a konferenciakötet utolsó szövegegységét.

Nem véletlen, hogy a „Zeppelin-projekt” egész oldalas látványterve bekerült a kötet végén elhelyezett, 63 oldalnyi, másfél száznyinál több színes kép alkotta illusztrációs blokkba is. A képek túlnyomó része a kötet írásaihoz kapcsolódik, de az előadói kör, a közönség és a kerekasztalvita is képi dokumentálást nyert.

Bármennyire kritikus is a helyzet, igazságtalan lett volna, ha a konferencia a magyarországi műemlékvédelmet kizárólag egy megoldatlan problémátömegként jelenítette volna meg. A civil és az önkormányzati szféra, a kultúrán alapuló építészeti, műemlékvédelmi, művészeti program szerencsére nem kizárólag Nyugat-Európában lehet működőképes. A Bécsi utcai tervek szöges ellentétét jelenti például a

veszprémi Vár utca 3., 5. és 7. együttese, amelyet Vass László magángyűjteményének befogadására alakítottak át a Tűztorony lábánál, egy értékes és népszerű kiállítási helyszínnel gazdagítva a város kulturális és turisztikai kínálatát. A kötet számára a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiának a programban részt vevő két tagja, Turányi Gábor építész és Megyik János képzőművész vetette papírra a megvalósítással kapcsolatos gondolatait. Egy másik, a siker reményében még csak tervezett kulturális fejlesztés lehetőségét vázolja Takács Imre művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója. A világhírű múzeumépület ugyan mára szinte romokban hever (közben a lechneri életmű részeként felkerült Magyarország világörökségi várományosi listájára), de megindulhat a műemléki helyreállítást egy átgondolt múzeumi átalakítással és bővítéssel összekapcsoló tervezési munka. A cél a műemléki értékeket és az ugyancsak nemzetközi jelentőségű múzeumi gyűjteményeket világszínvonalon bemutató, korszerű múzeum létrehozása, az eddig még soha meg nem valósított, nagyszabású állandó kiállítással, amely az ókeresztény emlékektől a középkori és az újkori Európa alkotásain, valamint az iszlám és a Távol-Kelet gazdag múzeumi anyagain át a kortárs iparművészet és formatervezés produkciójáig ívelne – beleértve természetesen az időnként egészen kiemelkedő magyarországi művek nemzetközi összefüggésekben történő bemutatását is.

A konferencia létrejöttének akadémiai indíttatása, a programban való részvételre felkért akadémikusok, tudósok, művészek szerepvállalása, a helyszínként szolgáló, Országház utcai akadémiai kongresszusi terem mellett az akadémiai háttér a gondosan megformált konferenciakötet kialakításában is tetten érhető. A címlapjához felhasznált, angol művész készítette litográfia a Széchenyi István kezdeményezésére épült Lánchidat ábrázolja, őrzési helye pedig az MTA Művészeti Gyűjteménye. A fejezeteket elválasztó lapokat díszítő és az egyes tanulmányok végét jelölő építé-

GEORGE II. HAWKINS (1809–1852) SZÍNES LITOGRAFÍAJA
A pest-budai Láncút, 308×490 mm, MTA Művészeti Gyűjtemény

szeti rajzok többségét is az Akadémia könyvtárának és kéziratárának anyagából, illetve az Akadémia által megjelentetett, 19. századi kiadványokból válogatta a kötetet tervező Horányi Károly.

Nem láthatunk a jövőbe, így nem tudható, vajon a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia konferenciája, tartalmas és szép kötete valamikor a műemlékvédelem jelenlegi válságából való kilábalás egyik első jeleként fog-e megjelenni a tudománytörténeti elemzésekben, vagy pedig néhány év múlva nem lesz-e az akkori helyzethez képest visszavágyott, egykori „szebb múlt” tanúja. Jó lenne hinni, hogy az első változat lesz az igaz.

(Az épített örökség védelmében. Változó társadalom – változó műemlékvédelem? [L'Apologie du patrimoine architectural. Société en changement – protection du patrimoine en changement? The Protection of Architectural Heritage. Changing Society – Changing Concepts of Historic Monuments Protection?]) Nemzetközi konferencia, 2011. március 1–2. Szerk. Ferch Magda. Budapest, Széchenyi Művészeti Akadémia, 2011. 306 o., illusztrált.)

LŐVEI PÁL

Jegyzetek

¹ A magyar műemlékvédelem első száz évének szentelt, nem hivatalos egyetemi tankönyvvé, egyben könyvritkasággá lett tanulmánykötet: *A magyar műemlékvédelem korszakai – tanulmányok*. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Budapest 1996.

² Marosi, Ernő: *Ungarische Denkmalpflege am Scheidewege! Kunstchronik* 43 (1990) 574–582.; Marosi Ernő: *Válaszúton a magyar műemlékvédelem! Pavilon* 6. Budapest 1991. 2–8.

³ Marosi Ernő: *Konzerválni, restaurálni, rekonstruálni*. A kulturális örökséggel való bánásmód a művészettörténetben. In: *Akadémiai műhely. Közgyűlési előadások 1999*. Szerk. Beck Mihály et al.

Budapest 2001. I. 49–54.; Marosi Ernő: *Forrásfoglalás. Restaurálások Székesfehérvárott, Esztergomban és Visegrádon a 2000. évben. Buksz 13* (2001) 348–362.; Marosi Ernő: *Drei mittelalterliche Schlüsseldenkmäler der Kunstgeschichte Ungarns – restauriert. Székesfehérvár, Esztergom, Visegrád im Jahr 2000. Acta Historiae Artium XLII* (2001) 255–281.; Marosi Ernő: *Az Európai Unió a várromok ellen? In memoriam castris Diósgyőr? Műemlékvédelem LV* (2011) 123–128.

⁴ *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541.* Szerk. Mikó Árpád, Takács Imre (kiállítási katalógus) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1994; *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Szerk. Kollár Tibor. Szeged 2000; *Építészet a középkori Dél-Magyarországon. Tanulmányok.* Szerk. Kollár Tibor. Budapest 2010.

⁵ 199. sz. Európa Tanácsi Keretegyezmény a Kulturális Örökség Társadalmi Értékéről. Ford. Fejérdy Tamás. *Műemlékvédelem LIV* (2010) 125–130.

⁶ Gabi Dolff-Bonekämper: *National – Regional – Global. Alte und neue Modelle gesellschaftlicher Erbe Konstruktionen. Acta Historiae Artium XLIX* (2008) 235–241.; Gabi Dolff-Bonekämper: *Nemzeti – regionális – globális? A társadalmi örökségkonstrukciók régi és új modelljei.* Ford. és utószó: Marosi Ernő. *Magyar Szemle 18* (2009) 1/2. 35–50. [A fordító megjegyzései: 48–50.]

⁷ Ld. még: Somorjay Sélysette: *Tendencies in Historic Building Preservation in Hungary Today. Practice, Consequences, responsibility. Acta Historiae Artium XLIX* (2008) 255–264.; a műemlékvédelmi tudományos munka utolsó két évtizedéről készített, friss helyzetkép: *A műemlékvédelem tudományos feladatai és szervezeti keretei* (1990–2010). Összeállította: Haris Andrea. In: *Magyar Műemlékvédelem XV.* Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest 2011. 129–143.

⁸ Lángi József–Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések 1, 2, 3.* Budapest [2002], 2004, 2006.

⁹ Tamási Judit azóta lemondott elnöki posztjáról. (A szerk.)

¹⁰ Időközben megjelent egy általa összeállított örökségvédelmi – jelentős mértékben műemlékvédelmi – stratégia tervezete is: Tamási Judit: *Hogyan építsünk a múltból jövőt? A kulturális örökség védelme mint állami feladat 2011–...* In: *Magyar Műemlékvédelem XV.* Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest 2011. 145–161.

¹¹ Az utolsó országos jegyzék 1990-ben jelent meg. A teljesen újírt, a korábbiaknál részletesebb, minden objektumot legalább egy fényképpel is bemutató megyei kötetek közül eddig megjelent:

Magyarország műemlékjegyzéke. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest; *Heves megye.* Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2005. 176 p.; *Jász–Nagykun–Szolnok megye.* Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2005. 80 p.; *Nógrád megye.* Összeáll. Borossay Katalin. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2005. 136 p.; *Bács–Kiskun megye.* Összeáll. Borossay Katalin. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2006. 128 p.; *Komárom–Esztergom megye.* Összeáll. Haris Andrea. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2006. 151 p.; *Zala megye.* Összeáll. Nagy Veronika. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2006. 128 p.; *Tolna megye.* Összeáll. Csejdy Júlia. Szerk. Lővei Pál. 2006. 136 p.; *Fejér megye.* Összeáll. D. Mezey Alice. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. 2008. 192 p.